

Hetven éve történt

Áder János köztársasági elnök beszéde Abdán, a Radnóti-émlénapok záró megemlékezésén

(részlet)

*„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttek én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.”*

Tisztelt emlékező Közösség!

Alig tíz hónappal e sorok megszületését követően német és magyar fegyveresek kíséretében egy elcsigázott, lerongyolódott, a pokolból a reménytelenségbe menetelő embercsoport tűnt fel a Rábca töltése mentén.

A bori menetoszlop saját árnyékukká soványodott tagjait addigra már megtizedelte a mögöttük hagyott több száz kilométeres út.

Ahogy vonultak át az országon, egyre kevesebben maradtak. A szerbiai Borból Németország felé terelt munkaszolgálatosoknak csak negyede jutott el a hátságig. Az út minden állomása sokuknak földi útjuk végső állomását is jelentette. A menetoszlopot állati kegyetlenséggel terelő SS és nyilas különítményesek kivégezték a betegeket és azokat, akiknek már csak az utolsó szikrák maradtak meg életerejükből. Egyre nehezedő léptekkel és egyre fogyatkozó sorokban haladt végzete felé a megszorítottak, megtagadtak, az üldözöttek és kiközösítettek menete.

Az abdaiai közül sokan látták a töltésen meggyötörtön vonuló, a halál mezsgyéjén egyensúlyozó szerencsétleneket. Köztük azokat az élő holtakat, akiknek már jártányi erejük sem volt az elszünetett ütlegetől, az éhségtől, a hidegtől, a fáradtságtól...

Ők a menet végén vánszorgó rozoga szekerekre zsúfolva érkeztek Abda határába.

Az egyik szekéren Radnóti Miklós is ott szorongott. Zsebében egy féltve őrzött notesz lapjai lapultak, amelyet még Szerbiában, a Bor melletti kényszermunkatáborban kezdett el írni. Megrendítően fegyelmezett, a poklok poklából is a fény felé törekvő, a szívdobbanás ütemét követő jambusokban.

A notesz egyik lapján utolsó verse, 1944. október 31-én.

*„Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. – így végzed hát te is, –
súgtam magamnak, – csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. –
Der springt noch auf, – hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemben.”*

Ebben a versben Radnóti egyik közeli barátja és munkaszolgálatos sorstársa, Lorsi Miklós hegedűművésznek állított emléket. Vele is, mint oly sokakkal, a menetet kísérő egyik SS-katona végzett.

Az első lövés után azonban barátja még megpróbált feltápászkodni. Ekkor csattan fel a Der springt noch auf...

Ez még itt felkel...

Aztán ismét lövés dördült. A halál beálló csendjét nem zavarta meg többé a baráti szív dobbanása...

Radnóti pontosan tudta, hogy rá is ez a sors vár. Pontosán tudta, hogy szenvedéstörténete utolsó stációjához érkezett.

70 évvel ezelőtt, november 9-én ezen a helyen barbár kezek emelték fel fegyverüket, hogy egy barbár eszme nevében 22 ártatlan embert lőjenek tömegsírba.

Mindannyian honfitársaink voltak.

Köztük volt Radnóti Miklós is.

A költő.

Rendkívüli ember és ritkán születő istenáldotta tehetség. Derékba tört életműve, míg csak magyar ember él a földön, örök értéke, fénylő állócsillaga marad nemzeti kultúránknak.

Erőltetett menet

Cáfolhatatlan dokumentumok híján, csak sorstársai foszló emlékezete őrizte meg végső kínlását. Néhány keserves pillanat – csak ennyi rögzült bennük. Érthető, hisz azokban az órákban ők is utolsó erejük morzsáin éltek. Vele együtt, mindannyian a halál elől, s közülük jó páran épp a halál felé menettek. Szentkirályszabadjáról Hegyeshalom irányába. Erőltetetten, keretlegényektől sürgetve, zaklatva. És betegen, mert a kórházparancsnok úr zsidó munkaszolgálatosoknak nem adta az egyébként is túlzásfolt gyógymenhely honvéd sebesülteknek szánt kezeléseit, ágyait. Egyetlen győri kórház sem fogadta őket. Mind tele volt súlyos sérültekkel.

Az egyik túlélő arra emlékszik, hogy Pannonhalma környékén már elbúcsúzott tőlük. Fiúk, nem bírom tovább – mondta, és kiállt a sorból, leült az út szélére. A másik arra, hogy mivel állandóan lemaradt, leült – alig vonszolta már magát –, a fegyveres kíséret néhány tagja kegyetlenül megverte. Végül

aztán mégiscsak feltehettek egy szekérre. Akadt ugyanis, aki a ló vontatta jármű szélén ülő alakját, reménytelenségbe süppedt tekintetét látta utoljára, a verés nyomán csordogáló vércsíkkal a homlokán. Sejtette, mi több: tudta, mi vár rá, hisz látta többször is a tovább menni képtelenek sorsát. „Tarkólövés. – Így végzed hát te is” – jegyezte be napokkal korábban a féltve őrzött noteszébe legutolsó verse baljós-latú soraként.

A nyomozati iratok éppúgy ellentmondók, pontatlanok (nagy részt el is vesztek), mint a sírfeltárási és tetemazonosító jegyzőkönyvek. Nemcsak halála órájában, de még a napjában sem lehetünk egész bizonyosak.

Csak abban, hogy a XX. század Segesvára, Fehéregyháza Abda volt. „Dr. Radnóti Miklós magyar költőt” itt – agyonlövése helyszínén –, Abdán vetették tömegsírba. Gyalázat, hogy így kellett elpusztulnia!

Hetven éve történt...

Radnóti Miklós

Erőltetett menet

Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szivemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hűs verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
és Fanni várna szőkén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, –
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!

Radnóti Miklós és felesége, Gyarmati Fanni szobra
Szegeden

A vers közlésével a költő idén elhunyt özvegyére, Radnóti Miklósné Gyarmati Fannira is emlékezünk.

Razglednicák

1

Bulgáriából vastag, vad ágyuszó gurul,
a hegyerincre dobban, majd tétováz s lehull;
torlódik ember, állat, szekér és gondolat,
az út nyerítve hőköl, sörényes ég szalad.
Te állandó vagy bennem e mozgó zürzavarban,
tudatom mélyén fénylesz örökre mozdulatlan
s némán, akár az angyal, ha pusztulást csodál,
vagy korhadt fának odván temetkező bogár.

1944. augusztus 30. A hegyek közt

2

Kilenc kilométerre innen égnek
a kazlak és a házak,
s a rétek szélein megülve némán
riadt pórok pipáznak.
Itt még vizet fodroz a tóra lépő
apró pásztorleány
s felhőt iszik a vízre ráhajolva
a fodros birkanyáj.

Cservenka, 1944. október 6.

3

Az ökrök száján véres nyál csorog,
az emberek mind véreset vizelnek,
a század bűzös, vad csomókban áll.
Fölöttünk fú a förtelmes halál.

Mohács, 1944. október 24.

4

Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. – Így végzed hát te is, –
súgtam magamnak, – csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. –
Der springt noch auf, – hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülelmen.

Szentkirályszabadja, 1944. október 31.

U tvojem krilu

(Két karodban)

*U krilu tvojem ljuljam se
lagano.
U krilu mojem ljuljaš se
lagano.
U krilu tvojem dijete sam
šutljivo.
U krilu mojem dijete si
slušam te.
Zagrliš me rukama
kad bojim se.
Zagrlim te rukama
ne bojim se.
U krilu tvojem neće me strašiti
ni pusta tišina
strašne smrti.
U tvojem krilu preskočit ću
preko smrti
kao u snu.*

20. travnja 1941.

Skrivao sam te

(Rejtettelek)

*Skrivao sam te dugo
kao grana svoj plod
koji sporo sazrijeva;
a sad poput ledenog cvijeta
na glatkom zimskom prozoru
cvjetaš u mojim mislima.
Znam već što znači
kad ti ruka kosu gladi,
već u srcu čuvam
titraj tvooga gležnja,
hladno se divim
lijepom luku tvojih rebara
kao da su za mene
takve divote svakodnevene.
A ipak, u mojim snovima
često sto pandži ima
i poput božanstva iz snova
stišćem te sa stotinu ruka.*

20. veljače 1942.